

АЛЛА СЕВАСТИЯНОВА
ЕПИЗОДИ ОТ ЖИВОТА НА
РЕТИКУС

Превод от руски: Любомир Стоилов, 1975

chitanka.info

Ту издигайки се нагоре, ту гмуркайки се във въздушните ями, вертолетът се носеше над горите и над бисерно посивелите поля. Но всичко изглеждаше така, като че ли върховете на гората бавно завиват при самия хоризонт и като гребен разчесват леките коси на облаците.

В паметта ми останаха тези облаци и гората. И пълните със златиста залезна светлина езера, и полегналите върху лика на земята като лунички хълмове, стръмните брегове на реките и дългите сенки, закрили пътищата на войната и древните ледници, платната на рибарските лодки и тайната на раждането на Волга. И сините искри в нивите с ръж.

Точно тези искри и освен това удивлението ми пред житата („хлебеца“, както ги нарича мъжът ми) ме отведоха във Валдая.

Преди един месец по нареждане на редакцията аз бях в един хранителен завод. Поразиха ме и огромните подготвителни цехове, в които се изготвя кристално-прозрачният хранителен разтвор, многотонови високите реактори, в които живите клетки на свинското, говеждото, есетровото и калкановото месо се размножават с невероятна скорост, и разфасовъчните цехове, където продуктите се опаковат и още неизстинали се изпращат по пневматичните канали до различни градове.

Ето вече от половин век учените са постигнали възможността отделни клетки на живата тъкан да могат да се делят в изкуствена среда. И оттогава в столовите и кухните напълно изчезнаха заместителите.

Запитах защо тогава цялата земя е все още покрита с посеви? Отговорът ме изненада изключително много. Клетките на животните са по-сложни, но и по-динамични и поради това те могат да се „курдисат“ за бързо размножаване, а клетките на растенията и особено на житните не могат да растат без слънце, въздух, без дъждове и без вятър.

Така се озовах сред полята на Валдая.

И досега пазя бележниците си с повърхностни записки, бележки и подлепени вестникарски изрезки, така че в паметта ми лесно изплува това пътуване, което ми се струва, че се е състояло сякаш вчера.

... Вечерта в деня на пристигането ми седя пред купа изстиваща и ухаеща на поле слама. Двадесетгодишният комбайнер Валка Малинин, шегобиец и обесник, разказва за срязването на стеблата с

лазерен лъч, за изключителната точност на машината, прибираща зърното толкова грижливо, като че ли с „едно докосване“.

— Защо тогава сухите стебла не се запалват от лъча, който има температура хиляди градуси?

Но на моя въпрос, който зададох не без умисъл, Валка не можа да отговори нещо смислено. Вероятно трудно можеше да се побере в главата му мисълта за крехкото стебло и за лъча-чудо, който, ослепителен и горещ, го срязва дори без дим. Мигновеното изпаряване на стеблото е своеобразен взрив в миниатюра — именно това е принципът, по който действа лазерното острие.

Лесно ли се управлява лъчев комбайн? Стават ли повреди? Какви реални изгоди дава използването на машината? Разговорът се води за прозаични неща, но на мен ми е интересно.

— При нас местността е пресечена и украсена с хълмове и долчини. Може би сте обърнали внимание...

— Какво представляват хълмовете — прекъсва Малинин бригадирът. — Машината няма цена: върви по стръмнините, сякаш плува. А за управлението ѝ ще кажа с три думи: тя може да се управлява и от робот. Да, сега се сетих, при нас се изпробва такъв робот. С него пристигнаха и двама инженери.

Така научих за първи път за Ретикус. А името на института, в който е създаден, изписано в пълното име на неговата рожба: робот електронен на Томския институт по кибернетика и управляващи системи.

Малинин участвуваше в тези изпитания и това ми се струваше нещо естествено: беше необходимо Ретикус да се научи да кара комбайн. На втория или на третия ден след пристигането ми започнах да разбирам истинската роля на Валка в цялата история с изпитанията. Комбайнерът Валентин Малинин имаше златни ръце. И докато инженерите спореха помежду си и ругаеха авторитетите, Малинин довеждаше Ретикус до необходимата кондиция.

Той беше заслужил пълното доверие на инженерите след малкото произшествие, което би могло да остане незабелязано, ако нямаше пряко отношение към един от основните проблеми на кибернетиката.

В една ранна утрин бяха открили Ретикус на брега на вира с въдица в ръце. Не че не бяха го виждали там и преди. Били го

виждали. Но на никого не му хрумнало в главата, че Валка Малинин ще може да го приспособи така бързо за риболов.

За маскировка (а може би като предизвикателство) върху гърба на Ретикус той беше закачил зелен стандартен плакат с надпис: „Риболовът е забранен“.

Бяха извикали Малинин на събрание, на което здравата го бяха нажулили във връзка с опазването на рибното богатство. На събранието били поканили и инженерите — нали е тяхна работа да наглеждат Ретикус, а те най-вече били заинтересовани как една логично мислеща машина е могла да изпълнява две противоречащи си команди. Едната от командите е плакатът, който Ретикус не би разрешил да му се закачи на гърба, без да се запознае с неговото съдържание, а втората бяха поученията на Валка как по-добре да се замята въдицата, как да се поставя стръвта на кукичката и да се наблюдава поплавъкът.

Оттогава Малинин често можеше да се види заедно с Ретикус. Чернооката Галя, електротехник на совхоза, като че ли беше започнала да се обижда на Валентин: прекалено много време отделял на работа и сякаш не забелязва никого друго наоколо си.

... Моята командировка завършваше. Валдая ни подаряваше последните ясни вечери и понякога се долавяше тиха протяжна песен отнякъде или далечният шум на електрическата железница раздвижваше със своето ехо мъглицата над далечната гора, която оживяваше от това като вълшебно стъкло. По полята се запалваха все по-нови огньове, лъчевите комбайни плуваха по топлите вълни на земята, сякаш марсиански кораби.

От съзерцанието ме отвлече шумът на допотопен моторолер, подскачащ по браздите. Моторолерът се караше от Ретикус. На ръката му небрежно се полюшваше торбичка, която ми се беше случвало да виждам у Галя. Дочух отчетливо независимо от шума на мотора как Ретикус мърка с интонацията на Валка: „Валдая ти моя, Валдая...“

Външността на Ретикус не говореше за нищо по-особено. Той не блестеше нито с никел, нито с армирани цветни клавиши, видът му беше работен, всекидневен и неговите очи-датчици подкупваха не с израза на някакво извънреално вдъхновение, а с изписаната в тях деловитост.

Беше достатъчно да отвориш панелата му, за да стане ясно и на ученик, че много хора, какво ти хора, цели конструкторски бюра е трябвало да вземат участие в неговото създаване. Така се беше родил той на бял свят. И струва ми се, че би било трудно да се съберат наведнъж всички, които са изчислявали, чертали и планирали Ретикус.

Настъпи дългоочакваният ден — актовете за многобройните изпитания са подписани и утвърдени, описанията са отпечатани в многобройни екземпляри, предадени са за редактиране последните описания.

Ретикус оправда надеждите, не, по-добре е да се каже — доверието на хората, дали му пътен лист за живота. По време на изпитанията той трябваше да шофира комбайни и леки коли, да управлява прокатен стан, да преглежда и реферира списания.

Тясно беше в залата за конференции по време на заключителната защита на работа. Един от водещите конструктори, на име Тропинин, спомена по време на изказването си и за електронната костенурка на Уолтър, и за проблема по разпознаването на речта...

— Още от самото начало ние бяхме привърженици на високите изисквания спрямо разумната машина — каза той в заключение. — Анализът на фонемите, тези тухлички, от които са изградени думите, ни насочва по пътя към създаването на икономични и прости устройства.

Правиха се и прикрити опити се обяви Ретикус за „незаконороден“. Машината, моля ви се, е твърде проста, за да бъде перспективна, не превъплъщава в себе си всички принципно нови идеи, а илюстрира едно частно решение, произтичащо от общите закономерности. Общите пък закономерности за съжаление не са намерили приложение. Тъй като изпитанията на Ретикус са преминали успешно, то нещата, общо взето стоят лошо: истинските машини, с които би трябвало да се заемат конструкторите, ще се окажат забравени за неопределено време, което не може да не се отрази отрицателно върху многообещаваща насока в кибернетиката.

Общо взето, тази гледна точка се формулираше от трибуната деликатно и без особен акцент. Нейният горещ привърженик, аспирантът Н. У. Краюхин, се опита да придаде на конфликта острота.

— Мнозина не само не приемат, но и не разбират нашата гледна точка — каза Краюхин. — И това е много обидно, другари.

Някой просто на шега предложи да се изкаже самият Ретикус. Надигна се шум в залата. И веднага всички затихнаха. Причина беше обстоятелството, че Ретикус каза:

— Заслужава ли да се спори? Припомнете си, че роботите на Карел Чапек не попречиха, а помогнаха да се появят на бял свят роботите на Азимов. И въобще: ще поживеем и ще видим.

Лицата се изгладиха от бръчките си, инженерите, доцентите, лаборантите и стенографките се заусмихваха.

По-късно обаче, когато председателстващият професор Превалски вече беше успял да забрави за малкия инцидент, същият този Краюхин на няколко пъти се изправя, искайки незабавно думата.

Но Тропинин, който след изказванията така и не се отдели от председателското кресло, се оказа на висота: гледайки над главите на присъстващите и обръщайки се към мястото, където се беше появил шумът, той каза, като отделяше по особен начин фонемите:

— Млади човече, с хората, лишени от чувство за хумор, трябва да се отнасяме напълно сериозно.

След три години ми се случи отново да се срещна с Ретикус този път в Голямата лунна библиотека. Съвсем не очаквах да го видя тук. Пишех за библиотеката очерк, в който се мъчех с помощта на лека стилизация да предизвикам у читателите представата за книгохранилище, което е израз на ред и пунктуалност. Началото на този очерк, запазил се у мен в ръкопис, разказваше за Дана Цодрова, младши библиотекар, и за завеждащия един от многобройните отдели на библиотеката Валентин Попов.

Прелиствам страниците...

„Тя дойде половин час след повикването — лека, кротка, в пухкав прилепнал пуловер. Най-напред затропаха вратите на вакуумните шлюзове. Първата, втората, все по-близо и по-близо. Токчетата на нейните пантофки изтракаха звънко. Ето че тя вече е тук и в големите ѝ очи няма нито тревога, нито недоумение. Откъснал се от книгите, той я гледаше строго и сякаш питаше: не е ли забравила, че трябва да бъде внимателна и много стегната? Разбира се, съвсем не е трудно да се поправи една грешка — по пневматичния канал книгата може да достигне до всеки земен пункт за броени минути — но какво ще кажат читателите?

Всяка грешка е загубено време, минути на отегчение, превръщащи се в часове. А ако освен това читателят е новак и не забележи, че книгите са объркани? Вчера едва не изпратиха на един ученик романа на Сологуб вместо книгите на Соллогуб. Валентин разбира, че читателите са виновни понякога сами и изпращат нечетливи сигнатури. Те се нуждаят от помощ.

Тя седеше, навела очи, а той ровеше писмата и рошеше косите си. И говореше. Разбира се, не е лесно да се работи в най-голямата библиотека. А са отпечатани толкова много книги, че е лесно да се объркаш. Шегата ли е, стотици милиарди томове! Те не биха могли да се поберат на Земята, макар че някои смятаха доскоро това за целесъобразно. И ето че избраха Луната. Тук няма влага, гравитационните сили са слаби, вакуумът е пълен — идеално книгохранилище. Наистина предлагат се вместо книгите фотопластинки и електропроектори. Но нима може да се пренебрегне обстоятелството, че старомодните книги от хартия се харесват на читателите? И когато построиха канала, някак си естествено по-голяма част от книгите бяха пренесени на Луната. Така се появи библиотеката — стотици километри тунели, зали, херметични ескалатори, транспортъори, пневматични тръбопроводи. Хиляди пулсиращи артерии в лунното тяло.

Да, Валентин знае, не е лесно да си тук за първа година. Нека тя да го извини за резкия тон, защото не се е случило нищо страшно. Абонатът ще получи книгите на Соллогуб. Ето ги в ъгъла на кабинета. Ще ги изпрати самата тя. Четири минути по канала, три по магнитопровода и книгите ще бъдат у читателя. Общо взето, не си заслужава да се разстройваш. После е по-лесно. Самият той работи едва от две години, а не от двадесет.

Нейните токчета отново затракаха по паркетните клавиши. Отново започнаха да се затръшват вратите. След половин час, приемайки поръчката, той самият я предаваше по фона.

На другата сутрин, очаквайки я, Валентин улавяше звуците на стъпките ѝ и се мъчеше да мисли за Маков и за Маяковски, за нещо сериозно. В отдела работеха двадесет сътрудници. Деветнадесет от тях не правеха грешки никога.“

След описания в очерка разговор на Дана започна да помага Биретикус — библиотечният робот. И ето в този момент аз отново се

сблъсках с моя стар познат. В библиотеката дойде писмо, радиописмо с молба... Но по-добре е да го цитирам цялото:

„Уважаеми сътрудници на библиотеката! Нито веднъж не ми се е случвало да се обръщам към вас. Освен това досега четях много недостатъчно.

Започвам да разбирам какво щастие е да прочетеш истинска книга. Ето че вече от четири години работя в совхоза, макар по специалност да съм универсален работник. В свободните си вечери след усиления трудов ден обичам да поседя с новия сборник стихове, да се пренеса в отдавна отминалите времена, описвани в историческите романи, или да се превъплътя в героя на някоя хубава пиеса.

Наскоро слушах по радиото стихове, само че закъснях за началото на предаването и не знаех автора на стиховете. «За вълнистата ръж под лунната светлина...» Това е един ред на едно от стихотворенията. Много ви моля, ако е възможно, да ми изпратите пълното събрание на съчиненията от този поет.

Ваш Ретикус

совхоз «Валдайски зори»

Сред другите поръчки писмото беше попаднало в Биретикус. След прочитането му той се замисли. Заложеният в работа стремеж да разбере всичко го принуждаваше да намери онази удивителна сила, която беше отвела неговия събрат Ретикус до стиховете.

Той си спомни за безбрежните поля на Земята и странната сила, караща хората да откликват с чувства, песни и думи на пляска на крайбрежните вълни, на утринните лъчи, на пролетните бликове между белите ниски облаци.

В това нямаше нищо свръхестествено. То, всичко това, имаше много общо с математиката. Наистина, някаква друга математика, с недоловими закони, сякаш преход към предела, сродни с безкрайността и ритъма, магическия ритъм, ритъм, който никога не

спира. Роботът в далечния совхоз очевидно също беше разбрал този сложен преход от точните закони към поезията на математиката.

Биретикус изпрати стиховете на своя събрат, без да се чака ред, въпреки всички забрани. Но всичко мина благополучно. Беше извикан само заедно с Дана от началството и му беше направена забележка, защото случаят беше без прецедент.

Преглеждайки старите заявки в библиотеката, открих още едно писмо. То беше от Валентин Малинин. Той също молеше да му изпратят томче от Есенин на същия адрес.

„Така че как да се разбере кой на кого е повлиял?“ — мисля си аз.

Публикувано в сп. „Наука и техника“, бр.15-16/1975 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.